

**Flugten
over isen**

En aktuel historie

I bidende frost nærmede en lang karavane sig den tilfrosne fjord. Det var sidst på dagen, og mørket var begyndt at sænke sig. Karavanen af primitive hestetrukne vogne med sejldugsprentninger havde retning mod Frisches Haff i Østprøjsen. I løbet af dagen var vognene blevet fyldt op med flygtninge, og de trætte heste måtte holde endnu hårdere for.

Adelheide Borutta flygtede fra Tilsit (nu Sovetsk) og fra den fremrykkende Røde Hær. Nu var hun på en udmarvende flugt sammen med sin svigerfar og sine to svigerinder og deres to små drenge på 3 år og 11 måneder. Først blev drengene og svigerinderne samlet op af en af vognene, men der var ikke plads til alle. Så selv om Adelheide var gravid, måtte hun fortsætte til fods med sin svigerfar, indtil en anden forbipasserende vogn samlede dem op.

Mørket var tæt, da vognene med passende mellemrum blev sluset ud på isen – langsomt, så isen kunne bære. Frostens var sat ind og havde afløst de sidste dages tøvejr, men ved bredden var isen stadig skør, og vognene måtte køre det første stykke i vand til akslerne. Først længere ude blev isen fast. Adelheide Borutta fortæller, at det sikkert var heldigt, at de krydsede den tilfrosne fjord i ly af mørket, for senere blev vogntoget angrebet, og mørket skjulte de tragedier, der havde udspillet sig på fjorden. Vogne, der med både passagerer og heste var gået gennem

våger i isen, som bombeflyene havde skabt. Andre, der gik over isen i dagtimerne, har fortalt, hvordan de kunne se de druknede gennem isen. Den slags ubarmhjertige syn skånede mørket Adelheide og hendes medflygtninge for. På isen stod udkommanderede tyske soldater og markerede de livsfarlige våger, så flygtningene undgik dem.

De nåede landtangen Frische Nehrung på den anden side af fjorden, hvor der var ankommet mange andre vogne med flygtninge, som havde taget den farefulde tur over den frosne fjord. Alle med håb om at kunne komme videre med skib vestpå. Det var den 8. februar 1945, og Anden Verdenskrig var ved at gå ind i sin allersidste fase med enorme flygtningestrømme, der bevægede sig fra de tyske østområder på flugt fra Den Røde Hær. Vinteren gjorde kun flugten endnu vanskeligere, og kulden fik skæbnesvangre konsekvenser for mange små børn. Adelheide fortæller, at deres sparsomme proviant var ved at slippe op, og for at få noget at drikke måtte de spise sne.

Efter nogle dage kom Adelheide og hendes medflygtninge videre til havnebyen Danzig (nu Gdańsk, Polen), og den 17. februar gik de og mange andre flygtninge ombord på flygtningeskibet Deutschland og nåede væk, inden sovjetiske tropper omringede og belejrede Danzig. Flygtningeskibet satte kurs mod vest og lagde til først på Rügen og siden i Rostock, hvor flygtningene fragtedes videre med tog til Bad Segeberg og Neumünster for at krydse den danske grænse med stop i Tønder. Den 21. februar om aftenen ankom de efter en lang og farefuld flugt til en militærlejr i Oksbøl, hvor de blev indkvarteret i soldaterbarakker.

Under flugten var Adelheides svigerfar kommet væk fra dem, og han kom derfor ikke til Danmark. De fik senere genetableret kontakten, men han nå-

ede ikke at opleve resten af familiens tilbagekomst fra Danmark i juni 1947. Den 11. maj 1945 fødte Adelheide sin datter Heidrun i Oksbøllejren. Kort efter oplevede svigerinden den sorg at miste sin etårige søn og Adelheides nevø, Hartmut, der døde af difteritis i Oksbøl. Drengens far, Leo, var faldet under kampene i marts 1945. Selv hørte Adelheide aldrig fra sin egen mand, der var på Østfronten.

Tysk sammenbrud på Østfronten

Den 13. januar 1945 rettede Den Røde Hær en voldsom offensiv mod de tyske østgrænser. Parallele fremstød knuste de tyske forsvarslinjer, og sovjetiske kampvogne buldrede vestpå. Et par dage senere indtog russiske styrker polske Warszawa og Kraków, og den 27. januar befriede sovjetiske styrker den stort set tomte koncentrationslejr Auschwitz-Birkenau, hvor fangerne var sendt på dødsmarker i vestlig retning. I Østprøjsen, længere mod nord, gik fremrykningen lidt langsommere. Den tilbageværende civile tyske befolkning var skræmt ved udsigten til at falde i hænderne på de fremrykkende sovjetiske styrker.

Krigsafslutningen nærmede sig, og store flygtningestrømme i Østprøjsen i månederne inden vinteroffensiven førte til kaos. Allerede i oktober 1944 havde Den Røde Hær krydset den tyske østgrænse, men angrebet var blevet slået tilbage, og få dage senere havde tyskerne tilbageerobret området ved landsbyen Nemmersdorf (nu Majakovskoje). Her fandt de landsbyens beboere myrdet på bestialsk vis og kvinder voldtaget og derefter skudt. Nemmersdorfs skæbne er stadig omdiskuteret, men sikkert er det, at tyskerne – med offentliggørelse af billeder af dræbte og historier om maltrakterede lig sømmet fast til ladeporte – brugte episoden til at sprede skræk og rædsel. På den måde skulle civile

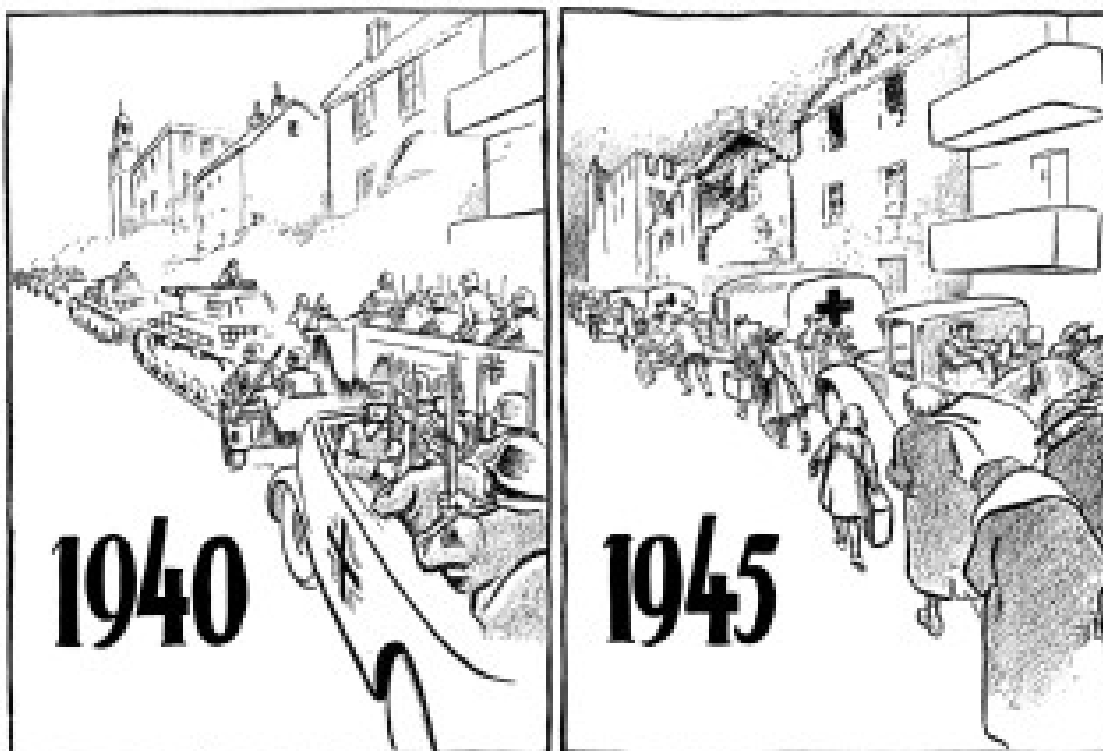

**Tyske flygtninge i Danzig februar 1945. Den Røde Hærs militære offensiv skabte store flygtningestrømme fra øst mod vest. General Friedrich Hossbach (1894-1980) foreslog i efteråret 1944 den politiske leder i Østprøjsen, Erich Koch (1896-1986), at evakuere civilbefolkningen fra de østligste dele af Østprøjsen. Koch afviste. I april 1945 stak Erich Koch dog af og glemte selv Hitlers ordre om at kæmpe til sidste mand.
|| Brigitte Höber/
Bundesarchiv**

mobiliseres til modstand mod russerne. For mange flygtende tyskere blev Nemmersdorf et symbol på Sovjetunionens krigsforbrydelser og en del af den mentale bagage.

Angrebet i januar 1945 blev en katastrofe for den tyske Værnemagt og førte til store lidelser for civilbefolkningen. I hundredtusindvis søgte folk som Adelheide og hendes familie ud på vejene og mod Østersøens havnebyer for at komme væk. Den 26. januar 1945 blev de sidste landforbindelser fra Østprøjsen mod vesten afskåret. Østersøen var nu eneste mulige flugtvej.

Fra Balga ved bredden af Frisches Haff lidt sydvest for Königsberg (nu Kaliningrad) brød den nygifte og højgravide Eva Droese op med familien. Om overgangen fortæller hun:

”Herrefolkets Indmarch i Danmark i to Udgaver” lyder undertitlen til Gustav Østerbergs (1899-1974) karikaturtegning, der blev publiceret illegalt i april 1945. ”Hunnernes Tog” kaldtes flygtningenes ankomst til Danmark sarkastisk i marts 1945 i det illegale blad *Information*, som med reference til hunnerkongen Attila (ca. 406-453) beskrev ankomsten af tyske flygtninge til Frederikshavn. Flygtningene var især kvinder og børn, der medbragte barnevogne, natpotter, vandfade, papkasser og bylter.
 || Gustav Østerberg/
 VISDA

”Vi blev derpå ledt ud på isen, hvor vi gik i den nærmest endeløse række af vogne. Vi vidste ikke, hvordan det skulle gå os, russiske fly kastede bomber mod os og beskød os med maskingeværer. Samtidig havde det russiske artilleri skudt sig ind på rækken af mennesker og vogne og lavede store huller i isen. Mennesker og vogne forsvandt i vandet. Det var frygteligt!”

Længere mod vest brød den 12-årige Rudolf Kru-schinski og hans familie op fra hjemmet i Wahlen-dorf (nu Niepoczołowice) i Vestprøjsen. Det var tidligt om morgenen den 10. marts 1945, og han husker russernes råb og skrig, da familien med hestevogn flygtede i retning af havnebyen Danzig. Mens de kørte gennem sneen i det lette frostvejr, kunne han i det fjerne se de russiske kampvogne. Tre dage senere ankom de til Danzig og blev indkvarteret på en skole, indtil de kunne komme ombord på en minestryger, der sejlede dem til København. Mine-

strygeren blev under overfarten angrebet af britiske fly, men det står stærkere i Rudolfs erindring, at passagererne for første gang i lang tid fik ordentlig mad. Den 19. marts ankom Rudolf og hans familie til København, hvor de blev sat på en kreaturvogn, der førte dem til en tysk militærlejr i Aalborg.

En uvis fremtid gik den 13-årige Frau Becker fra byen Stargard i Pommern også i møde. Hun var netop blevet konfirmeret. Familien sad ved kaffebordet, da de fik at vide, at Stargard skulle rømmes, for russerne stod uden for bymurene. Det lykkedes dem at komme vestpå til Stettin, hvor bomberne faldt. Inden flugten var de en sidste gang tilbage i Stargard, hvor hun og bedstemoren hentede nogle ejendele i en kuffert. Hendes mor var for syg til at tage med. På vej ud af byen blev de samlet op af nogle tyskere i en bil. ”Russerne er på vej”, sagde de og kørte som vanvittige ud af byen. Mange år senere fortalte hun, at hun aldrig ville glemme det syn, der mødte dem på den lokale Adolf Hitler Platz, hvor nogen havde hængt en ung mand og ved hans fødder havde placeret et skilt, hvor der stod: ”Jeg skulle dø, fordi jeg var fejl!”

Frau Becker og hendes familie var så bange for russerne, at de ville væk for enhver pris. De kom tilbage til Stettin og videre vestpå til byen Loitz ved Peenefloten. Her forværredes hendes syge mors tilstand, og den 13-årige måtte nu love at tage sig af sine mindre søskende. Kort efter døde hendes mor på et værelse et fremmed sted blot 32 år gammel. Det lykkedes at fremskaffe en kiste og ikke blot en papirsæk, og moren fik sin egen grav, hvilket ikke var en selvfølge. Efter morens død fandt den 13-årige pige den pistol, som hendes far havde givet til moren, da han skulle afsted til Østfronten. ”Brug den, hvis russerne kommer, og jeg ikke er der. Det er bedre, at du kan skyde dig selv og børnene, end at

russerne gør det”, havde han sagt. Pigen tog pistolen og viklede den ind i en klud, og i ly af mørket kastede hun den i Peenefloden.

Russerne kom stadig tættere på, og de tre børn og bedstemoren måtte videre til Rostock, som var overfyldt af flygtninge, der også ville væk. Det lykkedes Frau Becker og hendes søskende at komme på et tog, som bragte dem til Flensborg og videre til Danmark, og da de blev sat af i Fredericia, var både flugten og krigen forbi.

Så heldige var ikke alle, og til historien om de tyske flygtninge hører også nogle af verdenshistoriens største skibskatastrofer. Mest markant var sænkningen af det tyske passagerskib Wilhelm Gustloff, der blev torpederet af en sovjetisk ubåd den 30. januar 1945. Antallet af omkomne er ukendt, men forskellige skøn anslår antallet til 8.000-10.000, hvilket gør det til historiens største forlis. På trods heraf fik det i mange år ikke meget omtale i historiebøgerne. En anden gigantisk katastrofe var sænkningen af det norske fragtskib Goya, der under tysk flag var på vej til København med flygtninge og sårede soldater. Goya nåede dog aldrig frem med sin menneskelast, for skibet blev sænket af sovjetiske ubåde den 16. april 1945. Igen kendes det nøjagtige tabstal ikke, men det skønnes, at der var over 6.000 mennesker ombord – blot 183 blev reddet op af Østersøens kolde vand. Et tredje forlis fandt sted ved sænkningen af Steuben den 10. februar 1945, hvor ca. 4.000 mennesker omkom.

Men katastroferne var undtagelser. De fleste transporter med sårede soldater og flygtninge over Østersøen lykkedes. Mange flygtninge har berettet om overfarten på de overfyldte skibe og om, hvordan historierne gik fra mund til mund om sænkningen af Wilhelm Gustloff, som sikkert fyldte mere i deres bevidsthed end massakren i Nemmersdorf.

**Krydstogtskibet Wilhelm Gustloff var bygget af den nazistiske organisation Kraft durch Freude og blev søsat i 1938. Det moderne og smukke skib blev brugt af den nazistiske propagandamaskine. Med verdenskrigens udbrud overtog Krigsmarinen skibet, der i krigens sidste måneder sejlede sårede soldater og civile flygtninge vestpå. Wilhelm Gustloff forlod havnen i Gotenhafen (Gdynia) den 30. januar 1945, og samme aften blev det sænket af sovjetiske torpedoer, og ca. 8.000-10.000 mennesker omkom.
|| Imago Images/Ritzau Scanpix**

Da de gik ombord på skibene, troede de fleste, som den 77-årige Helene Brock, at skibet ville bringe dem i sikkerhed i Flensborg eller et andet sted i det vestlige Tyskland, og hun græd af fortvivlelse, da de over skibets højtaler fik at vide, at de skulle til Danmark. Andre som Andreas Nitschmann beskrev i 1955 evakueringen over Østersøen. Selv hørte han med sine godt 60 år til den relativt lille gruppe af ældre mandlige flygtninge. Han stammede fra Braunsberg (nu Braniewo) i Østprøjsen og var først flygtet til havnen i Pillau (nu Baltijsk) og videre vestpå til Hela-halvøen, inden han kom til København. Hans beskrivelser af overfarten på kulbåden Stinnes taler for sig selv:

”På en gang var det forbi med roen. Hundreder af sårede soldater blev bragt ombord og lagt blandt flygtningene, således at kvinderne kunne tage sig af dem. Trængslen blev så stor, at ingen kunne røre sig. To kvinder fra Braunsberg og jeg fik en såret pla-

**”Nætterne var de værste”. Sådan husker en tidligere flygtning tiden kort efter ankomsten til Danmark. ”Når mørket sænkede sig, kunne man høre gråden fra de mange ulykkelige mennesker. Det var slemt”. Sovepladserne bestod ofte af halm på betongulvet og et par tæpper, og mursten dannede skel. General Motors i København var en af de virksomheder, som de tyske myndigheder i besættelsens sidste måneder beslaglagde til flygtningene.
|| Sven Türck/
Frihedsmuseet/
Nationalmuseet**

ceret på vores plads. Han var blevet ramt af et skud i lungerne. Hans forbindinger lugtede stærkt. Der var kun få sygepassere til stede, og alle de sårede var meget sultne. De råbte på: ”Sani!”, men ingen hørte deres råb”.

Og Nitschmann fortsatte:

”Vore kvinder fik medlidenhed med de sårede og delte ud af den smule brød, de selv havde, men vi måtte jo også tænke på kvindernes børn, der også var meget sultne. Herefter begyndte nogle kritiske dage. En del af flygtningene, også kvinder og børn, måtte sove på dækket. Nætterne var kolde, og kvinderne og børnene var stivfrosne om morgenen. Alle ombord havde heftig diarré, og de sanitære forhold var forfærdelige. Med store slanger blev der igen gjort rent skib”.

En nat lå skibet stille, og kun en hvisken blandt skibets passagerer hørtes. Ubådsalarm! Ombord blev tilstandene kun værre, og sulten større. En dag mellem kl. 10 og 15 ventede Andreas Nitschmann forgæves på at få lidt suppe. Han hørte en tysk major skælde ud på flygtningene, fordi de efter hans mening spiste maden, der var tiltænkt de sårede. Den udmarvende rejse endte efter syv dage den 28. april, da skibet lagde til i København. Flygtningene drog et lettelsens suk, og for første gang i lang tid fik de noget ordentligt at spise, inden de blev sat på et tog og kørt til Aarhus og indkvarteret på Skovvangsskolen.

Frau Dieckmann kom fra Pogauen (nu Wyssokoje) i Østprøjsen og var ca. 20 år, da begivenhederne fandt sted. Hun fortæller, at hun på skibet fik små kiks, leverpølse eller cementpølse, som hun kaldte det – og te. På skibet meldte hun sig til at hjælpe